

A close-up portrait of a middle-aged man with dark hair, wearing glasses and a suit. He is holding the right side of his glasses with his right hand, looking directly at the camera with a slight smile. The background is dark and out of focus.

Vyšehrad ROZHOVORY

Vladimír Kučera /
Jan Rychlík
**HISTORIE, MÝTY,
JÍZDNÍ ŘÁDY**

Vladimír Kučera / Jan Rychlík

HISTORIE, MÝTY, JÍZDNÍ ŘÁDY

Vladimír Kučera /
Jan Rychlík
**HISTORIE, MÝTY,
JÍZDNÍ ŘÁDY**

Vyšehrad

Obálku s použitím fotografie Vojtěcha Vlka
a grafickou úpravu navrhl Vladimír Verner
Odpovědný redaktor Filip Outrata
E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2015 jako svou 1385. publikaci
Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)
Doporučená cena E-knihy 160 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

Copyright © Vladimír Kučera, Jan Rychlík, 2015
Photo cover © Vojtěch Vlk, 2015

ISBN 978-80-7429-654-3

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

Rozčepýřený Vladimír Kučera o rozčepýřeném Janu Rychlíkovi v rozčepýřených dějinách

Byl jsem vždycky mírně, trochu staročesky hezky řečeno, rozčepýřený. Vzhledem i chováním. Maminka říkala „jako z divých vajec“, babička, původem z Třeště, pak „neustanovený“. Kolegyně Jana z jednoho mého pradávného zaměstnání se mě vždycky pokoušela zklidnit větou: „Sesedni a pobuď!“ Inu, sesedl jsem, to jsem ještě zvládl, ale zpravidla dlouho nepobyl.

Tento povahopis způsobil, že jsem byl vždycky trochu nervózní z lidí, kteří nejsou rozčepýření. Kteří v klidu sesednou a pobudou. Mají poskládané ponožky ve skříni a myšlenky v hlavě. Mám z nich trému. Očekávám, kdy řeknou, že s raplem se nebudou bavit.

Úplně stejné pocity jsem měl, když jsem se poprvé setkal s Janem Rychlíkem. Přece jenom profesor, že? Nejen, že bude mít myšlenky vzorně složené do komínku ve skříni, ale on jich bude mít tu almaru úplně plnou. Nabitou. Na takové si člověk musí dávat pozor. Přichytí našince při neznalost, a buď mu vynadají, nebo se jim oči zakalí takovým zvláštním výrazem. Jakoby smutkem nad tím, že další příhodná hlava nedošla svého naplnění.

Rychlík navíc je nejen historik, ale i etnograf. Hovoří kolika jazyky, lyžuje, po tatínkovi má hudební sluch a po mamince hereckou výbavu. A když jsem ho poprvé slyšel mluvit, pochopil jsem, že to všechno má doopravdy pěkně utříděné. Jako podle jízdního řádu.

Respektoval jsem tedy Jana Rychlíka coby muže z jiného břehu, z míst, do kterých mi není dopráno doplout, protože

moje lodička je proti jeho korábu trochu rozčepýřená, navíc ne docela a ne vyrovnaně vytížena intelektuálním zbožím a tudíž značně vratká.

Byl jsem potom rád, když profesor Jan Rychlík přišel debatovat do Historie.cs, protože mi bylo jasné, že řeč s ním bude vždycky věcná, přesná a otevřená. Takové to až biblické: Ano, ano. Ne, ne. Nicméně jsem měl vůči němu vždy uctivý ostych, jaký mívají rozčepýření oproti nerozčepýřeným. Jediné, co jsem si občas troufl, bylo ho trochu přibrzdit, protože když si Jan Rychlík vezme slovo, tak si ho potom drží, dokud nevyproví vše, jak si myslí, že je nutno.

Až pak jednou přišel pořad o národních zájmech, což je takový můj, řekl bych poněkud necudně: rajc. A já začal cítit, že v panu profesoru Rychlíkovi cosi doutná. Byl pořad nerozčepýřený, ale... Člověk má instinkt, který mu pomůže vycítit, odkud přihořívá, a tak jsem se zeptal: „Čím to je, že když se mluví o českých národních zájmech, dříve nebo později to skončí u Němců a vymezování se vůči nim?“ Mě to fakt zajímá a myslím si o tom svoje, a tehdy jsme ještě netušili, jak je to v nás pokřiveně zalezlé, jak si to pořád drbeme, jako bába bolavé, a jakou roli, prakticky rozhodující, sehráje tento problém v prezidentské volbě. A Rychlík přijal tuto otázku jako startovní výstřel: „Když se jedná o česko-německé vztahy, tak já to už musím takhle v televizi říct. Špatné, zlé úseky česko-německé minulosti cíleně vytahují a zobecňují tři skupiny lidí. První jsou ti, kteří utrpěli během nacistické okupace a války s Hitlerovým Německem nějakou ztrátu. Ty chápu. Ovšem je jich už velmi málo. Pak je druhá skupina, ta, která to činí z idiocie. Prostě idioti. A potom třetí skupina, lidi, kterých bychom se měli zeptat, za čí peníze tak činí.“ Myslím, pokud si dobře vzpomínám, že Honzovi Rychlíkovi se v tu chvíli rozčepýřila pečlivě načesaná patka po čele dolů až do blýskajících se očí.

A já poznal, že v Rychlíkově skříni je sice myšlenek a znalostí nepřeberně, a že jsou tam srovnány po přesných argumentačních liniích, jenomže zdaleka ne tak nerozčepýřeně a ustanoveně, jak jsem si myslel. Že z nich na mnoha místech vytrčuje cosi vzdorného, buřičského, něco z divých vajec. V té chvíli,

a potom za dlouhých rozhovorů kupříkladu o dělení Československa, při nichž jsme upíjeli pivo či víno, občas i zvýšili hlas, jsem mnohokrát musel Honzovi říci: „Sesedni a pobud!“, protože jsem trysku a rozmáchlosti jeho myšlenek a názorů přestával stačit. Už jsem si ho jenom nevážil, už jsem ho měl i rád. Poznal jsem v něm totiž chlápka z rodu rozčepýřených.

A k tomu přibyl zasněný výraz v Honzově tváři, když přišla řeč na lokomotivy a železnici vůbec. Trpím také ajznboňáckým syndromem a láskou k mašinkám. Shodli jsme se s Honzou na tom, že, jde-li to, nejraději jedeme vlakem. To nevysvětlíte nikomu, kdo není takhle postižen.

Když začne Honza Rychlík mluvit o mašinkách, naskočí mi vzpomínka na jednu z povídek mého milovaného O. Henryho. Tulák, železniční tramp, se v tom čtení vůlí osudu stane vůdcem velké lupičské bandy. A, veden zkušenosti starého hobo, vyhlédne v préríi místo, na němž vlak musí zastavit, a kde lze provést velkou vlakovou loupež v podstatě bez rizika. Jenomže když velký loupežnický boss ucítí vůni nákladního vagónu, uslyší „vlakovej zvonec“, sáhne si na koleje, cosí se v něm zlomí, odhodí vůdcovský stetson, kolty i ostruhy, zaleze do vagónu, a bandité marně čekají na povel náčelníka Černého orla. Ten se zase změnil v trampa, řečeného Kuřátko, a odjíždí vlakem šťastně v dál. Jo, když vidím ctihodného pana profesora Jana Rychlíka vyprávět o lokomotivách, nádražích a kolejích, nějak si umím představit, jak (alespoň ve snech) odhazuje atributy profesorství a uvelebuj se v koutě vagónu, pod nímž drnčí koleje. (Jediná profesorská narážka by možná od něj zazněla, totiž, že nedrncají pražce, jak to napsal Jan Vyčítal v Oranžovém expresu, který tak skvěle čundrácko-ajznboňácky zpíval Mirek Hoffmann a Greenhorni, pražce prostě nikdy nedrncají, to koleje drncají, studente!; to by nesnesla profesorská přesnost, ale pak by se už železniční tulák Honza Rychlík nechal unášet, ať si drncá, co si drncá, jen když to drncá.)

Honza Rychlík jede podle jízdních řádů. To ano, podle všech těch tajemných značek, které napovídají, zda vlak jede v sobotu či v úterý, jestli čeká na přípoj z Horní Dolní, a nebo zdali mu pohrdavě odjíždí, až přijde čas; podle označení, které naznačují, na které straně je nástupiště a jestli je ve vlaku

jídelní vůz. Ano, Rychlík (nomen omen) jede podle jízdních řádů, aby byl co nejdřív tam, kde být potřebuje. A aby si taky užil krajinu kolem i sám vlak: mašiny a vagónky, i nádraží. Jezdí podle jízdních řádů, ale drncá si podle nich, jak chce. Jak si sám určí.

Když jsme tenhle rozhovor dopsali, chtěl jsem ho nějak hezky seřadit, dát mu řád, úhledně vytvořit kapitoly a vůbec ho učesat. Zjistil jsem, že je neučesatelný. Jako Honza Rychlík. Že se vrhá do nepředvídatelných zatáček, nachází si záhadné křížovatky, aby z nich vítězně došel k jasnému závěru, otáčí se zdánlivými maličkostmi, aby se z nich vyklubala důležitá záležitost. Třikrát jsem se pokoušel ten rozhovor přeprat, přebouchat ve jméno úhlednosti, a třikrát mě porazil svou rozčepýřeností. A není to pouze tím, že je Honza Rychlík rozčepýřený, a že já jsem konec konců také rozčepýřený. Vždyť i ty dějiny jsou rozčepýřené a do škatulky je úhledně nenaskládáš. Vždycky někde něco vystrčí.

Co, kde, a kdy, Jane Rychlíku?

Vladimír Kučera

Který příběh českých dějin je podle tvého názoru nejsilnější a nejosudovější?

Podle mě je to období sedmnáctého století, stavovské povstání, třicetiletá válka a rekatolizace, závěr tohoto věku. A potom formování novodobého českého národa, čili to, čemu se říká národní obrození, tedy konec osmnáctého a předešlým devatenácté století. Tam sice nejsou naše kořeny – ty leží mnohem hlouběji v minulosti – ale jsou tam někde položeny základy dalšího vývoje národa, který nás ovlivňuje až do současnosti.

Je pozoruhodné, že v onom 19. století, ačkoliv většina obyvatelstva už dvě stě let byla katolická, převzali jsme vlastně protestantskou interpretaci českého stavovského povstání a ztotožnili jsme se s ní. Stavovské povstání je tak často chápáno jako boj za česká práva a svobody a jeho porážka jako konec samostatnosti české. K tomuto chápání Bílé hory jako národní katastrofy přispěly spisy francouzského historika, slavisty a bohemisty Ernesta Denise. Denis v Čechách pobýval v 19. století a napsal ve francouzštině velký opus *Fin de l'indépendance bohème* (Konec samostatnosti české), a také *La Bohême depuis la Montagne Blanche* (Čechy po Bílé hoře), které byly v letech 1904–1905 přeloženy do češtiny, a dobře zapadaly do koncepce dějin Františka Palackého, byť Palacký dovedl svoje Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě

jenom do roku 1526. V tomto svém díle jako vrchol našich dějin vnímal husitství.

Tato konstrukce národního příběhu nás sice dlouhodobě ovlivňuje, ale historicky zdaleka není přesná, jsou v ní různé lapsy. Kdesi v ní vzniká představa, jež u většiny Čechů přechází dodnes, že Bílá hora byla tragickým koncem češství, počátkem germanizace. Dokonce se stavovské povstání vykládá jako políček Němcům. A současně tehdy počínající rekatolizace není chápána v rovině náboženské, ale spíše jako, řekněme, záležitost státoprávní a národní. Realita je zcela jiná, protože žádná germanizace do sedmnáctého století neexistovala, to je anachronismus, který je do historie vnesen až o dvě stě let později. Ferdinandovi II. a jeho nástupcům bylo úplně jedno, jakým jazykem lidé hovoří. A pokud, což se často cituje, je v Obnoveném zřízení zemském vyhlášena rovnoprávnost němčiny s češtinou, tak to není namířeno proti češtině, ale pouze to kodifikuje tehdy existující stav. Někdy bývá jako protiklad k tomuto ustanovení Obnoveného zřízení zemského z roku 1627 citován zemský zákon z roku 1615, který určuje, že žádný cizí šlechtic nemůže získat v Čechách inkolát, tj. právo usídlit se, nabývat pozemkový majetek a být přijat do stavovské obce, pokud neovládá češtinu, a stejně tak se nikdo bez znalosti českého jazyka nemůže stát měšťanem svobodného královského města. Cizinci se také zavazují k povinnosti nechat své děti učit česky. To ale neznamená, že všichni místní šlechtici a měšťané hovořili česky. Samozřejmě už vůbec ne poddaní, u těch na tom vůbec nezáleželo, ti mohli mluvit třeba čínsky. Naopak toto ustanovení spíše dokazuje skutečnost, že velká část privilegovaného zde usedlého obyvatelstva česky nehovořila. Protože kdyby většina užívala češtinu, tak proč vůbec takový zákon přijímat? Byl by úplně zbytečný.

Stavovské povstání organizovali a vedli především zástupci evangelických stavů, mezi kterými bylo mnoho takových, kteří buď mluvili jenom německy, anebo pro ně němčina byla prvním jazykem, tj. jazykem, v němž se dokázali lépe a srozumitelněji vyjadřovat, než v češtině. Kupříkladu Jindřich Mates z Thurnu neužíval český jazyk vůbec a můžeme předpokládat, že jeho výzva k defenestraci byla přednesena v němčině.

Během stavovského povstání bylo také zavedeno dvojjazyčné jednání a úřadování Českého zemského sněmu. Důvod byl prostý: řada sněmujících česky neuměla. Nebylo možno se s nimi češtinou domluvit. Zavedlo se také zahajování zasedání českou a německou modlitbou.

V tomto ohledu se ztotožňuji s profesorem Josefem Pekařem, který říká, že Bílá hora vlastně paradoxně posílila český živel. Luteráni, kteří tvořili největší část protestantských stavů, považovali za středisko své vzdělanosti, za jakousi svoji ideovou Mekku, německé univerzity v Heidelbergu a ve Wittenbergu. Tam, v německém jazykovém prostředí, se často vzdělávali. Posílení protestantského živlu v roce 1619, v němž byl na český trůn zvolen Fridrich Falcký, znamenalo proto také posílení imigrace dalších evangelických šlechticů a protestantské (především kalvínské) inteligence z německých protestantských zemí.

A pokud bychom chtěli vnímat Bílou horu jako konec české samostatnosti, tak narážíme i na některé státoprávní problémy. Musíme vzít na vědomí, že český stát vlastně jako samostatný subjekt mezinárodního práva zanikl už roku 1526 spojením zemí koruny české, rakouských alpských zemí a zemí koruny svatoštěpánské, čili Uher a Chorvatska. Ale na druhé straně vidíme, že si české země i po Bílé hoře zachovaly svůj zvláštní statut až do roku 1749, kdy dochází ke zrušení české dvorské kanceláře. Někteří čeští historici, například Antonín Rezek, rok 1749 považují za konec svébytnosti českého státu, ale i to je problematické, protože Habsburkové, coby rakouský císařský rod, vládli v Čechách vždy pouze z titulu králů českých. V jejich titulatuře byl titul českého krále, a kdybychom byli důslední, musíme připustit, že historický český stát byl zrušen teprve roku 1918 usnesením revolučního národního shromáždění, které prohlásilo vzniklý československý stát republikou.

Příběh devatenáctého století je pro nás důležitý proto, že tehdy se zformoval novodobý český národ. Řečeno slovy mého kolegy Luboše Velka, s kterými já se ztotožňuji: za zhruba půl století vznikl z masy pologramotných sedláků sebevědomý národ. Národ plně dotvořený, národ, v němž existovaly a fungovaly všechny sociální vrstvy, národ, mající svoji inteligenci,

mající svoje kulturní, vědecké, společenské, politické organizace, a tedy národ zcela kompatibilní s okolními národy Evropy, zejména západní Evropy. To je jistě velký skok dopředu a je to hodno zapamatování.

Já na rozdíl od jiných historiků nehodnotím jako vrchol českých dějin husitství, protože ho vnímám jako něco, co odsunulo Čechy na vedlejší kolej evropského vývoje a to na poměrně dlouhou dobu. A pak zas trvalo dost dlouho než se Češi, byť spíše bychom měli užít termínu Čechy, vrátili do hlavního kulturního proudu, v němž se vyvíjela Evropa.

Proč spíše Čechy než Češi?

Pokud používáme pro období do konce osmnáctého století výraz Češi, tak je třeba jej vnímat spíše v teritoriálním než v národnostním smyslu slova, tedy jako obyvatelé Čech. Němčina má přídavné jméno „landesböhmisch“, tedy „český v zemském smyslu“, ale to je jen přibližný překlad, protože v češtině přesně odpovídající adjektivum nemáme. Použitím zeměpisného názvu Čechy (jako ekvivalent německého pojmu Böhmen) problém dvojího významu výrazu Čech pro toto období odpadá. Ale abych se vrátil k husitství. Tato česká reformace, nebo spíše protoreformace, je jistě zajímavý fenomén, ale opět se ztotožňuji s Pekařem, že je to ještě hnutí zcela středověké a přišlo příliš brzy. V době, kdy vzniklo, ještě nebyla na nějaké šíření reformačních myšlenek připravena půda, k tomu mohlo dojít až zhruba o sto let později. Jinak, nutno říci, i šestnácté století je nepochybně zajímavou a významnou epochou českých dějin, právě pro svůj kulturní a hospodářský vzestup, ke kterému během tohoto období došlo...

Za prvních Habsburků prožívají české země nepochybně stabilitu. V zemi existuje náboženská tolerance, ne sice v takovém smyslu, jak ji chápeme dnes, ale jako, řekněme, koexistence různých náboženství; lidé odlišných náboženství byli schopni žít vedle sebe a nemuseli si přitom „pro víru“ podřezávat krky, jak tomu bylo jinde v Evropě a bohužel později i u nás. A zejména to byly časy hospodářské prosperity. V 16. století

u nás nedochází k nějakým hladomorům, nenacházíme tu žádné příznaky masové bídy, což tenkrát nebylo tak samozřejmé. Jistě, v každém systému, nebo v každé době, žije určitá část obyvatelstva na hranici existenčního minima, či dokonce pod jeho hranicí, ale v šestnáctém století tady panuje relativní hospodářský blahobyť, který se týká všech vrstev. Když třeba čteme usnesení zemského sněmu, které sedlákům zakazuje nosit oděv vyšších městských vrstev, tak to o něčem svědčí; museli na něj mít, to znamená, že si asi ekonomicky nežili špatně.

Mimochodem: můj učitel kdysi na fakultě, historik profesor Josef Petráň, tehdy ovšem ještě profesorem nebyl, někdy koncem padesátých let začal zkoumat právě postavení poddaných v období 16. století. Napsal o tom knihu, a taky o postavení poddaných v sedmnáctém století, a zjistil, že si v té době nežili nijak špatně. Tehdy byl za tento svůj objev potrestán. Na čas jej poslali do výroby, protože jeho zjištění nezapadalo do rámce historických tezí a stereotypů, které tehdy byly vypracovány a musely se striktně dodržovat. Za feudalismu prostě žili poddaní v bídě, to nesměli historici svými vědeckými nálezy nabourávat, přes to ideologický vlak nejel.

To, co tu zaznělo, je celé proti zaběhnutým stereotypům obecného vnímání dějin. Ba pro běžného občanského konzumenta všemožných interpretací naší historie mluvíš až rebelsky. Jeden z největších příběhů českých dějin je doba po Bílé hoře, husitství nevýznamné...

Já jsem neřekl, že nevýznamné, já jsem řekl, že ho nevidím jako vrchol českých dějin. Významné nepochybně bylo.

Husitství se dočkalo během pozdější doby mnoha různých heroizovaných interpretací. Bylo vykládáno výhradně pozitivně, včetně všech jeho průvodních znaků. Což se týkalo celého tohoto období, včetně doby jeho nástupu. Stranou se ponechávala skutečnost, že kupříkladu už v době těsně předhusitské národně velmi slavený Dekret kutnohorský učinil z Karlovy univerzity učiliště mnohem nižšího řádu, než byla před ním...

To je jeden příklad. Ale hlavně, když mluvíme o pozdějších husitských časech – země byla husitskými válkami naprosto zpustošená a zbídačená. Ideologické výklady, které husitství v minulosti ukotvovaly v naší historii, byly často až nehorázné. Třeba představa Tábora jako základního východiska našich demokratických tradic. Tak interpretoval Tábor třeba profesor Josef Macek v padesátých letech minulého století. Tvrdil, a tehdy se proti tomu nebylo možné bez existenčních rizik postavit, tato téze se stala závaznou doktrínou, že na Táboře jsou kořeny našeho vnímání a chápání demokracie. Ostatně tak to viděl také Masaryk, byť ten nahlížel demokracii značně jinak, než ideologové 50. let. Nicméně i on se držel v konstituování demokratické republiky hesla, že „Tábor je náš program“. Ve skutečnosti byl Tábor jakousi teokratickou městskou republikou, kde moc demokracie nebylo. Rozhodně zde nebyl žádný prostor pro náboženskou a zřejmě ani pro názorovou toleranci. Program tábořských kněží se nedochoval, známe jej vlastně jenom z kritik, od jeho oponentů, ale dá se poměrně dobře rekonstruovat. Už od 19. století se např. kladně hodnotí vzdělanost husitských kazatelů a její šíření mezi lid. Dobře, vypadá to hezky, když ve Vávrově filmu prostá babička čte bibli, ale husitští kněží kázali, že člověk má umět číst a psát jen proto, aby mohl číst Písmo. Současně s tím vyhlášovali především knihy se světskou tematikou – a samozřejmě i spisy svých náboženských odpůrců – za kacířské; tvrdili, že jsou od ďábla a proto je třeba je očistit ohněm. Husitští ideologové a politici nebyli žádní lidumilové, rozhodně, jak řekl Josef Pekař v polemice s Masarykem, Tábor nemá s moderní demokracií nic společného. A s humanitou už naprosto nic. Celá tehdejší doba byla z dnešního hlediska hodně nehumánní, tak proč by měli být humánní zrovna husité, a proč u nich hledat nějaké kořeny naší moderní, současné humanity a demokracie.

Právě tak pohled na Jana Žižku coby moudrého, přísného, leč spravedlivého vůdce, nakonec i ve věcech víry, působí trochu pohádkově...

Jan Žižka byl válečník, vojevůdce. Svou kariéru začínal jako loupeživý rytíř a kdyby byl tehdy dopaden, skončil by na šibenici nebo na popravčím špalku. Potom mu král Václav IV. za nejasných okolností udělil milost a přijal jej do svých služeb. Žižka byl nepochybně oddán husitskému učení, které se rozhodl šířit. Šíření „pravdy Páně“ samozřejmě chápal po vojensku. A to po vojensku v duchu doby. Kdo odmítl „dobrovolně“, a ty uvozovky u slova dobrovolně zdůrazňuji, přijmout Čtyři artikuly pražské, tak to s ním většinou špatně dopadlo, takového kverulanta zpravidla očistili ohněm stejně jako ty hříšné knihy. A to nemluvím pouze o mniších a jeptiškách nebo vůbec o katolících. Stačí se podívat na osud adamiťů, tj. radikální husitské sekty.

A čím si vysvětluješ, že český muž a žena z ulice pořád lpějí na tomto výkladu husitství, na jeho pojetí, řekněme obrozencko-nejedlovsko-vávrovském?

Zaplať Pán Bůh, máme dnes demokracii, čili každý si může vykládat dějiny, jak chce. Ovšem, pokud mám odpovédět na tvoji otázku, myslím si, že je to problém národního diskursu. Tento výklad se stal jakýmsi úhelným kamenem národního sebeuvědomění, a co teď s tím? Tak to v devatenáctém století bylo uspořádáno, protože to tehdy vyhovovalo koncepci národního příběhu, který nám v podstatě zkoncipoval František Palacký. Ten příběh začíná na Velké Moravě, resp. u přijetí křtu za vlády knížete Bořivoje a všeobecným přijetím křesťanství za svatého Václava. Tady při konstituování národního příběhu nebyl problém, protože ohledně počátků státu existoval konsensus. Katolíci považovali za vrchol českých dějin období Karla IV. V tom se s Palackým shodli. On ovšem připojil ještě další vrchol právě v husitství. V době pohusitské, jagelonské, už viděl Palacký úpadek, který byl pak posunut do doby pobělohorské, byť o ní Palacký přímo nepsal. Tak vzniká v české společnosti postupně takováto představa o českých dějinách: v minulosti jsme měli svůj stát, své velké panovníky, husitství je vyvrcholením slávy tohoto

státu a slávy Čechů. Pak nastává úpadek, a teď, v naší době (čímž myslím období vzdělavců z časů Františka Palackého a jeho následovníků, tedy devatenácté století), se znovu náš národ pozdvihuje z popela jako Fénix, aby to někam dotáhl. Hodilo se to do triády: slavná dávná minulost národa, pak jeho úpadek, a konečně zmrtvýchvstání národa a nový rozmach směřující k světlým zítřkům. Protože národní příběh musí mít vždycky pozitivní vyústění. Není možné, aby končil pochmurným závěrem – historik konstatuje: „Nyní náš národ bude čelit ještě větším bědám a pohromám, které skončí jeho naprostým zánikem.“ To přece není možné napsat. Musí se stvořit pozitivní, optimistický výhled do budoucna. A takováto koncepce tento výhled dávala. A nejen to: pokud jde o Čechy, tak byla použitelná i po roce 1918. Vznik Československé republiky byl nyní chápán jako logické vyvrcholení českých dějin a také jako nové naplnění odkazu husitství: český stát je po „třistaleté porobě“ opět obnoven, „odčinili jsme Bílou horu“. 28. říjen 1918 je vnímán jako antiklimax 8. listopadu 1620. A v duchu Husově a Žižkově to bude stát spravedlivý, lidový, demokratický.

Mě ale na tom vždycky fascinovalo, že tento Palackého konstrukt českých dějin tak zabral u širokých vrstev společnosti. Že ho tak Palacký vytvořil, to nepřekvapuje. Palacký byl evangelík, u něj má tato koncepce logiku. Jistě, široký ohlas měl tento výklad dějin také díky popularizaci Aloisem Jiráskem. Asi proto, že Palackého koncepce se dostává do širokých vrstev přes populární Jiráskovu literární tvorbu, přijímá ji i katolická většina. Je málo lidí, kteří by „smysl českých dějin“ nechápali v tomto duchu. Nemyslím teď odbornou akademickou obec, tam je jistě ten pohled jiný. Už historická škola profesora Jaroslava Golla, ze které pak vzešel Josef Pekař, kritizuje Palackého, že husitství idealizuje, když hovoří o nějakém střetu „slovanská demokracie“ versus „německý feudalismus“. Nic takového jako nějaká „slovanská demokracie“ samozřejmě neexistovalo. Ale v širokých vrstvách, včetně katolických, je tato interpretace brána jako naprosto normální a samozřejmá. Potom ji převzali komunisté, nemuseli na tom nic zásadního

měnit, protože hlavní milníky vývoje byly pro ně snadno použitelné. Či spíše bych řekl využitelné. Oni jenom přidali třídní náter, husitsví opentlili důraznější sociální linkou a přitvrdili v jeho výkladu jako třídním boji v jakémsi předobrazu socialismu, potažmo komunismu. Zdeněk Nejedlý byl velkým popularizátorem Jiráska a udělal z něj div ne komunistu. Při tom víme, že Jirásek byl členem pravicové národní demokracie, byl to zapálený Čech, ale současně to byl nacionalista a ke komunismu měl jednoznačně negativní vztah. Byl to také člověk konzervativních názorů. Pojem „konzervativní“ teď používám, řekl bych, ve špatném smyslu toho slova...

Když bychom užili komunistické terminologie, dalo by se říci, že Alois Jirásek byl reakcionář...

Což je také, já myslím, velice zaznamenání hodný fakt.

A pak to celonárodní vědomí posílily filmy Otakara Vávry...

Jsem přesvědčen, že většina lidí mé generace, ale myslím, že i lidí podstatně mladších, Jiráska už ani neznala v literární podobě, nečetla jej. Zná jej z těch filmových adaptací.

To je něco jako „mayovky“ coby knihy Karla Maye a pak filmy o Vinetouovi...

To je docela přesný příměr. Vávrovy velko filmy jsou jistě profesně dobře udělány, to se nedá popřít, jsou ale vedeny jasnou tendencí. Jdou dokonce mnohem, mnohem dál, než Jirásek. Je v nich vidět zřetelná a poměrně úspěšná snaha eliminovat jakýkoliv náboženský motiv. Když historičtí husité hovoří, že jim šlo a jde o pravdu, tak to není žádná pravda vědecká, jak my jí rozumíme, ale opravdu a niterně pravda Boží. Husité byli lidé středověcí, čili jim šlo o věčné spasení. Ve Vávrových filmech se najednou objevuje úplně jiná pravda, zcela světská, materialistická. To je úplně převrácené.

Vždyť ostatně na prezidentské vlajce je to taky tak...

To samozřejmě musíme vnímat v kontextu. „Pravda vítězí“ znamená v původním smyslu „Pravda Páně vítězí“. O tom my, dobří křesťané, nepochybujeme. Ovšem vítězství této pravdy nastane zřejmě až o soudném dni, čili jak by řekli politici, v delším časovém horizontu. A pro praktický život to nemusí mít až takový význam. Čili se pravda na praporce, vlajícím nad Pražským hradem, vykládá vždy nějak jinak, podle toho, jaká je doba, dokonce ji mnozí chápou podle toho, jaký je prezident.

Jak si vysvětluješ, že Češi jsou do jisté míry posedlí svými dějinami, jsou jimi až „nemocní“, jak napsal historik Karel Bartošek, ale někdy to jakoby byl vztah spíše povrchní, ne niterný... Dalo by se dokonce říci, že je to vztah do jisté míry účelový. O dějinách diskutujeme často, opíráme se o ně, ale hlavně tak, jak se nám hodí.

Nepochybné je, že v devatenáctém století byl zájem o dějiny hlubší. Což se dá vysvětlit právě tím, že Češi neměli svůj vlastní nezávislý stát. A když vznikla Československá republika, s kterou se Češi ztotožnili jako se svým národním českým státem, byť to samozřejmě pouze český stát nebyl, tak dost dlouho trvalo, než se ten stát stal něčím samozřejmým. To nebyl skok ze dne na den, to byl delší proces. Jistě, také díky tomu, že po dvaceti letech zanikl, a pak byl zase obnoven, ovšem už ve značně jiných podmínkách. Dnes je česká samostatnost a státnost chápána jak uvnitř země, tak i zvenku jako něco zcela samozřejmého, není třeba hledat pro ni oporu v dějinách. Myslím, že je to velmi významný moment pro vnímání dějin. Už nepotřebujeme uvažovat, proč jsme tady a jestli si to zasloužíme, jako o tom psal na konci 60. let minulého století Milan Kundera v Českém údělu, jak s ním potom polemizoval Václav Havel a další.

Dá se říci, že náš „úděl“ je dán, a jsme na tom nyní stejně tak, jako třeba Francouzi. Ti nepotřebují klást si takovéto existenciální otázky, protože Francie je tady, byla tady vždycky, její občané jsou přesvědčeni, že tady vždycky bude. Byť já jako

historik a etnograf tvrdím, že státy přicházejí a odcházejí a žádné státy tady nebudou věčně. Ale to by bylo na jinou debatu.

Před několika lety uspořádal filozof a sociolog Miloš Havelka publikaci Spor o smysl českých dějin. Shrnul do ní zásadní texty, publikované v letech 1895 – 1938 od Masarykovy České otázky. Je to debata jak racionální, tak vášnivá, o definici národa skrze jeho historii a její vnímání. Měla by vůbec nyní taková diskuse nadějí na to, aby se jí někdo zabýval? Nemyslím, aby se jí účastnil, odborníků, a obávám se, že i sebestředných takyodborníků, by se našlo jistě dost, ale zda by takovou polemiku obecnost vůbec vnímalo. A při tom moderní dějiny od doby, kdy byla řečená diskuse ukončena, nabízejí přece mnoho zajímavých, dramatických témat: druhou republiku, protektorát, odsun Němců, znárodnění, třetí republiku, období tzv. socialismu, vedoucí úlohy jedné strany, včetně krvavého období třídního boje, morálku deformující normalizaci, ostatně i pětadvacet let postkomunismu a demokracie, s takovými předěly jako je rozdělení státu, s řadou dalších velmi závažných, často přelomových událostí a procesů, jako je naprostá majetková reforma... Nějak se nám do toho nechce, debatuje se o tom, pravda, ale tyto diskuse jsou na úrovni více méně publicistiky, začasť velmi povrchní...

Tak především mám výhrady vůči pojmenování „spor o smysl českých dějin“. To navozuje situaci, že studiem dějin odhalíme nějaký vnitřní smysl fungování společnosti. Asi tak, jako se kabalisté domnívali, že najdou nějaký hlubší smysl v talmudu a Tóře, tj. v pěti knihách Mojžíšových, a dokonce se domnívali, že objeví zakódovanou informaci o vzniku světa, o tom, jak ho Jahve stvořil. Nic takového není, dějiny nemají smysl, dějiny šly tak, jak šly a jenom my lidé v nich nějaký ten smysl hledáme...

A také ho do nich dodáváme...

Ano, dodáváme ho tam. On v nich žádný smysl objektivně není. Vkládáme jej do nich tím, že některá fakta považujeme

za důležitá a jiná za nedůležitá, některá hodnotíme pozitivně, jiná ne. Každý si v historii najde to, co hledá, co chce najít. Já bych ten spor nazval spíše sporem o interpretaci českých dějin, nebo možná ještě lépe, sporem o interpretaci nejdůležitějších momentů českých dějin. My dnes nemáme žádný takový moment v naší historii, který by společnost zásadním způsobem rozděloval. Kde by taková interpretace zásadně šla nesmiřitelně proti sobě, jako třeba mají Slováci spor o interpretaci Slovenského státu či o osobnosti prezidenta Jozefa Tisa, což je tam stále ještě velké téma. Či spor o interpretaci Slovenského národního povstání.

My nic takového nemáme, tady je konsensus v zásadních věcech, čili asi těžko může nastat v současné době taková polemika, jaká existovala tehdy ve druhém decéníu dvacátého století. Nejznámější součástí této diskuse byl nepochybně spor Pekař – Masaryk. Rozpoutal ji Pekařův rozbor Masarykovy České otázky, což je v podstatě spis o filozofických a historických základech českého národního obrození a jeho vývoji. Masaryk napsal spis Česká otázka už roku 1895 a nastínil zde hlavní osu českých dějin: za jejich hlavní myšlenku („smysl“) prohlásil humanismus vedoucí údajně od Jana Husa přes Petra Chelčického a Jednotu bratrskou až k národnímu obrození v 19. století. Tedy: mezi husitstvím a národním obrozením je podle Masaryka spojnice. Masaryk zde vlastně svým způsobem navázal na Františka Palackého. V roce 1910 slavil Masaryk šedesátiny. Tehdy byl už uznávaným vědcem a tak vyšla řada oslavných článků. Historik Jindřich Vančura, což byl středoškolský profesor, překladatel historických prací Ernesta Denise, a především velký Masarykův stoupenec a obdivovatel, napsal tenkrát traktát „O vlivu Masaryka na dějinné nazírání u nás“. To inspirovalo o dva roky později Pekaře, tehdy již renomovaného historika, k napsání zásadní polemické studie s názvem „Masarykova česká filozofie“. Pekař v ní podrobil zdrcující kritice Masarykovu představu, že české dějiny mají nepřetržitou linii a že jejich hlavní myšlenkou je idea humanismu. Pekař jako historik tvrdil – a třeba říci, že v zásadě správně –, že naše národní obrození nemá spojitost s reforma-

cí, že tkví naopak v pozdní době barokní. Za hlavní „smysl“ českých dějin označil „myšlenku národní“, tedy vědomí češství a vědomí příslušnosti k českému státu. Pokud budeme chápat češství v zemském smyslu, tedy nikoliv jazykově, tak lze podle mého názoru s Pekařem souhlasit; já si ovšem nejsem jist, zda Pekař vnímal „myšlenku národní“ právě v tomto smyslu. Ten spor o „smysl českých dějin“ pak pokračoval polemikou historiků přes celou první republiku. Přežil bez úhony i Masarykovu a Pekařovu smrt v roce 1937. Pokračoval i po roce 1945 a svérázným způsobem i po roce 1948, kdy byly české dějiny „pomarxističtény“ a za jejich hlavní smysl byl prohlášen boj za sociální spravedlnost. V podmínkách padesátých let ovšem těžko hovořit o vědecké diskusi, protože šlo ve skutečnosti jen o vyvracení nemarxistických a tedy ipso facto „nesprávných“ a „reakčních“ názorů. Z marxistického pohledu samozřejmě u komunistických historiků a především ideologů nemohl obstát Masaryk, a už vůbec ne Pekař, který se stal pro svůj odmítavý postoj k husitství naopak vděčným tečem útoků. V současnosti je spor „o smysl českých dějin“ už mrtvý. Dnes by asi málokdo chtěl vyvolávat nějaké spory o husitství nebo i o Bílé hoře. Není to něco, co by společnost oslovovalo.

Ale hovořilo se tu historicky nedávno, po roce 1989, o vyrovnávání se s dějinami... Nejde přece o husitství či Bílou horu, i v moderních, když užiju vlastně oxymóron, současných dějinách podle mého soudu jsou okamžiky, které nechceme otevírat, mluvit o nich, zatěžovat se jimi. Už jsem naznačil několik historických okamžiků, které strkáme do skříně jako příslovečného kostlivce.

Vyrovnávání se s dějinami... to také není termín, který by se mi moc líbil. S dějinami se nemůžeme vyrovnat. To, co se stalo, stalo se. A jak říkají Francouzi, nemožné není nic, co už se stalo. Já bych spíš hovořil o pochopení naší minulosti, převzetí určité morální odpovědnosti, tak bych to asi nazval.